

PRÁVNÍ FORMY SOCIÁLNÍCH PODNIKŮ VE SVĚTLE ZÁKONA O OBCHODNÍCH KORPARACÍ V ČESKÉ REPULICE OD ROKU 2014

LEGAL FORMS OF SOCIAL ENTERPRISES IN THE LIGHT OF THE ACT ON BUSINESS CORPORATIONS IN THE CZECH REPUBLIC SINCE 2014

SYROVÁTKOVÁ Jaroslava

Abstrakt

Příspěvek se zabývá problematikou nové legislativní úpravy v rámci zákona o obchodních korporacích od roku 2014 ve vztahu na právní formy sociálních podniků v České republice.

Abstract

This paper deals with new legislation in the Law on Commercial Corporations from 2014 in relation to the legal form of social enterprises in the Czech Republic.

ÚVOD

V České republice vstoupila v platnost od 1. 1. 2014 celá řada nových zákonů a řada stávajících zákonů byla novelizována. V oblasti sociálního podnikání došlo k dlouho očekávanému průlomů, když do Zákona o obchodních korporacích byla zakomponována nová právní forma pro sociální podniky a to sociální družstvo. Vedle toho došlo i k úpravám stávajících právních forem, které sociální podniky do 31. 12. 2013 při svém zakládání, případně transformování používaly.

1 FORMY SOCIÁLNÍCH PODNIKŮ V ČESKÉ REPUBLICE

V České republice k 1. 1. 2014 existuje řada právních forem, které mohou být použity při zakládání nových sociálních podniků, případně při jejich transformaci ze stávajících právních forem na nové právní formy. Patří mezi ně především obchodní korporace jako jsou například společnost s ručením omezeným, akciová společnost, družstvo, bytové družstvo a především sociální družstvo. V následujícím textu bude věnována pozornost družstvu a sociálnímu družstvu, kde od 1. 1. 2014 byla do nové právní úpravy zakomponována řada změn a převratných novinek v porovnání se Zákonem 513/1991 Sb., Obchodní zákoník, který tuto oblast dosud upravoval.

1.1 Družstvo

Historickým inspiračním zdrojem nové právní úpravy družstev je především Zákon č. 70/1873 ř. z., o výdělkových a hospodářských společenstvech, který (v novelizovaném znění) platil v českých zemích až do roku 1954. Při úpravě postavení družstva v rámci nového Zákona č. 90/2012, o obchodních korporacích se přihlíželo i k nařízení Rady ES/EU č. 1435/2003 o statutu evropské družstevní společnosti.

Podle Zákona o obchodních korporacích je družstvo společenstvím neuzavřeného počtu osob, které je založeno za účelem vzájemné podpory svých členů nebo třetích osob, případně za

účelem podnikání. Družstvo má nejméně 3 členy (je jedno jestli to jsou fyzické nebo právnické osoby) a název družstva musí obsahovat označení „družstvo“. Zásadní a nezastupitelný význam mají v družstvu stanovy, které je družstvo povinno mít od svého založení do zániku. Družstvo musí zřídit ve svém sídle informační desku, která je přístupná každý pracovní den v běžnou pracovní dobu a případně se zpřístupňuje prostřednictvím internetových stránek. Každý člen se podílí na základním kapitálu družstva základním členským vkladem, jehož výše musí být pro všechny členy stejná. Pokud člen vložil svůj vklad jako nepeněžitý vklad musí být tento vklad, oproti předcházející legislativní úpravě, znalecky oceněn. V zákoně jsou deklaratorně uvedena práva a povinnosti členů družstva. Členství v družstvu vzniká na základě splnění podmínek stanovených zákonem a je na dobu neurčitou. Stanovy družstva mohou určit, že člen má, za podmínek uvedených ve stanovách, právo na podíl na zisku. Členská schůze může na základě stanov uložit členům povinnost přispět na úhradu ztráty družstva. Každý člen družstva může mít pouze jeden družstevní podíl. Družstevní podíl se vymezuje jako souhrn majetkových i nemajetkových práv a povinností člena k družstvu a družstva k členovi.

Podle zákona vytváří družstvo jako své orgány členskou schůzi, představenstvo, kontrolní komisi a jiné orgány zřízené stanovami. Malé družstvo, tj. takové, které má méně než 50 členů, mohou stanovy určit, že se představenstvo nezřizuje a statutárním orgánem je předseda družstva. Také kontrolní komise zpravidla není stanovena, její funkci přebírá členská schůze.

V České republice se po roce 1993 postupně zvyšoval počet družstev. Do roku 2002 Český statistický úřad nesledoval členění družstev podle jednotlivých forem. Proto jsou v následující tabulce 1 uvedeny údaje v členění na jednotlivé formy družstev až od roku 2003. Počet družstev celkem v letech 1993 činil v České republice 4 617, v roce 1994 pak 5 124, v roce 1995 je to 6 172 družstev, v roce 1996 bylo registrováno 6 806 družstev, v roce 1997 bylo statisticky sledováno 7 826 družstev, v roce 1998 pak 9 276. Rok 1999 představoval další zvýšení počtu družstev a to na 10 236, v roce 2000 na 11 007, v roce 2001 je to 11 007 a v roce 2002 pak 12 085 družstev.

Tab. 1: Počet družstev v České republice v členění na jednotlivé druhy k 31. 12. 2012

Družstvo	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Družstva celkem	13 078	13 334	13 839	14 391	14 887	15 338	15 636	15 690	15 536	15 362
v tom										
Zemědělské družstvo	1	2	2	2	2	2	2	2	-	1
Družstvo	12 769	13 033	13 551	14 116	14 627	15 083	15 387	15 446	15 533	15 354
Výrobní družstvo	113	110	104	102	100	98	97	94	-	3
Spotřební družstvo	7	7	7	7	6	6	6	6	-	-
Bytové družstvo	43	40	39	38	35	35	35	35	-	-
Jiné družstvo	137	134	128	120	113	110	105	103	1	1
Družstevní podnik s 1 zakladatel	5	5	5	5	3	3	3	3	-	1
Spol. podnik s více zakladateli	1	1	1	1	1	1	1	1	2	2
Zájmová organizace družstev	2	2	2	-	-	-	-	-	-	-

Zdroj: ČSU, krajská reprezentace Liberec, 12.10. 2014

Obdobný trend byl zaznamenán i v Libereckém kraji, kde počet družstev postupně stoupal. V roce 1993 to bylo 184 družstev, v roce 1994 jich bylo 168. V roce 1995 bylo statisticky sledováno 191 družstev. Od roku 1996 bylo 200 družstev, v roce 1997 se uvádí 207 družstev a v roce 1998 pak 230 družstev. V roce 1999 bylo ve statistických datech uvedeno 248 družstev a v roce 2000 již 286 družstev. V roce 2001 poprvé překročil počet družstev 325 a v roce je uváděno, že bylo v Libereckém kraji 341 družstev.

V následující tabulce 2 jsou uvedena družstva v Libereckém kraji již v členění na jednotlivé formy.

Tab. 2: Počet družstev v Libereckém kraji v členění na jednotlivé druhy k 31. 12. 2012

Družstvo	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Družstva celkem v tom	365	372	372	384	388	406	423	422	413	397	395
Družstvo	339	348	349	361	365	384	401	400	413	397	395
Výrobní družstvo	10	10	10	10	10	10	10	10	-	-	-
Bytové družstvo	3	3	3	3	3	3	3	3	-	-	-
Jiné družstvo	13	11	10	10	10	9	9	9	-	-	-

Zdroj: ČSÚ, krajská reprezentace Liberec, 12. 10. 2014

1.2 Sociální družstvo

Sociální družstvo je jednou z právních forem, které se v zahraničí a to především v Evropě, využívají. Základními typy subjektů sociální ekonomiky v Evropě jsou evropská družstva, evropské vzájemné společnosti, evropské asociace a nadace.

V České republice mají družstva dlouholetou tradici. Jsou zakládána s různým předmětem činnosti. Přestože v Zákoně č. 513/1991 Sb., Obchodní zákoník právní forma sociálního družstva nebyla do 31. 12. 2013 uváděna, byla již v minulosti sociální družstva zřizována. Jejich zakladatelé nemohli do právní formy uvádět označení sociální družstvo, a proto ho doplňovali alespoň do svého názvu. Počínaje 1. lednem 2014 mohou být sociální družstva zakládána oficiálně podle Zákona č. 90/2012, o obchodních společnostech a družstvech (zákon o obchodních korporacích), který upravuje postavení družstva.

Sociální družstvo představuje v podnikatelské formě zpravidla malý podnik, právnickou osobu podnikající na volném trhu, jejímž cílem je plnit sociální funkci – zpravidla vytvářet ve společném zájmu členů stabilní a konkurenceschopná pracovní místa, přitom plnit současně smysluplnou podnikatelskou roli. Výhodou je zpravidla kreativita, inovativnost, přizpůsobivost změnám. Důležitou roli hrají vztahy uvnitř podniku i navenek.

Sociální družstva jsou dnes ve světě pojímána jako subjekty, které se starají o uspokojování sociálních a jiných zájmů nejen svých členů, nýbrž vykonávají na bázi svépomoci svých členů i charitativní a jiné obdobné činnosti veřejně prospěšné povahy ve vztahu k nečlenům resp. širší veřejnosti.

Tomuto principu se silně v České republice dnes blíží bytová družstva; v minulosti to byla i tzv. výrobní družstva invalidů, která dodnes existují, byť po právní stránce se jedná o družstva ničím se právně neodlišující od jiných družstev.

Případný zisk sociálního družstva má být využit k rozvoji firmy a prospěchu jeho členů. Není rozdělován mezi zakladatele v peněžní nebo nepeněžní formě. Evropská unie sociální družstva podporuje a považuje je za logickou protiváhu podnikání v globálním kapitálovém trhu, který přes všechny proklamace způsobuje vylučování ohrožených skupin osob z volného trhu práce.

Mezi osoby, kterým hrozí sociální vyloučení tzv. znevýhodněné osoby patří řada osob. Jsou to například osoby zdravotně nebo sociálně znevýhodněné, osoby znevýhodněné v přístupu k bydlení, osoby mentálně postižené nebo osoby, které jsou závislá na pomoci jiné osoby. Zahrnují se však mezi ně také osoby, které jsou dlouhodobě nezaměstnané, příslušníci vyloučené lokality nebo komunity, rodiče po mateřské a rodičovské dovolené, rodiče dítěte v dlouhodobě nepříznivém zdravotním stavu, osoby závislé na alkoholu, drogách a gamblerství. Sociální vyloučení hrozí i lidem propuštěným z ústavního zařízení či léčení, z výkonu trestu, bezdomovcům, ale také lidem v předdůchodovém věku a absolventům.

V díle 3 Zákona č. 90/2012 Sb., o obchodních korporacích jsou uvedena ustanovení, týkající se sociálního družstva. Sociální družstvo je koncipováno jako podnikatel, který může podnikat pouze určitým způsobem (nemůže vykonávat některé riskantní podnikatelské aktivity) a jehož zisk bude ve své většině určen pouze k výkonu veřejně prospěšné činnosti konané ve prospěch členů a třetích osob. Především se zohledňuje převážně nepodnikatelský a sociální charakter těchto subjektů a zavádí se důsledný respekt k principu vnitrodružstevní demokracie a rovnosti členů vyjádřený zásadou "jeden člen, jeden hlas".

Podle § 758 tohoto zákona je sociálním družstvem družstvo, které soustavně vyvíjí obecně prospěšné činnosti směřující na podporu sociální soudržnosti za účelem pracovní a sociální integrace znevýhodněných osob do společnosti s přednostním uspokojováním místních potřeb a využíváním místních zdrojů podle místa sídla a působnosti sociálního družstva, zejména v oblasti vytváření pracovních příležitostí, sociálních služeb a zdravotní péče, vzdělávání, bydlení a trvale udržitelného rozvoje. V názvu družstva musí být uvedeno označení právní formy (s.d.) „sociální družstvo“.

Sociální družstvo nesmí změnit předmět své činnosti a zakazuje se mu přeměna na jiné než sociální družstvo. Stanovy sociálního družstva musí obsahovat také cíle a podmínky činnosti sociálního družstva v souladu s jeho sociálně začleňovací funkcí a s podporou místního rozvoje a také podrobnější podmínky nakládání se ziskem v souladu s účelem činnosti sociálního družstva.

Fyzická osoba může být členem sociálního družstva, jen vykonává-li pro sociální družstvo práci na základě pracovního poměru, vykonává-li pro sociální družstvo práci bez nároku na odměnu mimo rámec pracovního poměru na základě dobrovolnosti, nebo jsou-li jí poskytovány služby v rámci obecně prospěšné činnosti sociálního družstva.

Sociální družstvo nesmí emitovat dluhopisy, zajišťovat splnění povinností jiných osob, být neomezeně ručícím společníkem obchodní společnosti nebo se přímo či nepřímo podílet na podnikání jiných osob, ledaže s tím členská schůze sociálního družstva vysloví předchozí souhlas, být stranou smlouvy o tichém společenství a převést, zastavit nebo propachtovat závod nebo pobočku nebo jejich část; to neplatí, je-li druhou smluvní stranou jiné sociální družstvo.

Sociální družstvo může, připouštět-li to stanovy, rozdělit nejvýše 33 % svého disponibilního zisku mezi své členy. K rozdělení části disponibilního zisku lze přistoupit až poté, co z této části sociální družstvo doplní rezervní fond a ostatní fondy tvořené ze zisku, byly-li zřízeny.

Vypořádací podíl je roven splněné vkladové povinnosti k členskému vkladu. Nedosáhne-li výše vlastního kapitálu družstva jeho základního kapitálu, vypořádací podíl se poměrně sníží.

Lhůta pro vyplacení vypořádacího podílu činí 1 rok ode dne zániku členství v sociálním družstvu, neurčují-li stanovy lhůtu kratší. Zánikem členství zaniká i právo sociálního družstva na splnění vkladové povinnosti.

Nejvyšším orgánem sociálního družstva je členská schůze sociálního družstva. Každý člen sociálního družstva má při hlasování na členské schůzi 1 hlas. Stanovy mohou určit, že člen, který je fyzickou osobou, může mít až 10 % všech hlasů v sociálním družstvu a člen, který je právnickou osobou, může mít až 25 % všech hlasů v sociálním družstvu.

2 SOCIÁLNÍ DRUŽSTVA V ZAHRANIČÍ

Pojem sociální ekonomika byl poprvé definován v Chartě sociální ekonomiky v roce 1980, která klasifikuje sociální ekonomiku jako: „*skupinu organizací, které nepatří k veřejnému sektoru, jsou demokratické a mají zvláštní režim přerozdělování zisků pro účely svého dalšího rozvoje a zlepšování služeb pro své členy a pro společnost.*“¹

V Evropě se kontext sociální ekonomiky objevuje počátkem devadesátých let minulého století v souvislosti s družstevním hnutím. Zemí, která přijala jako první legislativní normu zabývající se pojmem sociální ekonomika, byla Itálie. V roce 1991 přijal italský parlament zákon, který přikládal sociálním družstvům speciální statut. Evropská komise uznala sociální ekonomiku v roce 1989, kdy zpracovala její definici. V roce 2001 přijala statut evropských firem a v roce 2003 status evropských družstev. V roce 2004 bylo vydáno Sdělení o evropské podpoře kooperačních společností zaměřených na sociální ekonomiku a v roce 2007 vydala Evropská komise Memorandum k sociální ekonomice.

Základními typy subjektů sociální ekonomiky v Evropě jsou evropská družstva, evropské vzájemné společnosti, evropské asociace a nadace.

Na základě doporučení Evropské komise došlo k formulaci Statutu pro vytvoření evropského družstva, evropské vzájemné společnosti a evropské asociace. Statut je vytvořen s ohledem na specifika a charakteristické znaky těchto subjektů, upravuje strukturu, výkon moci a povinnosti jejich orgánů a zaměstnanců.

Sociální ekonomikou a sociálním podnikáním se v Evropě zabývá mnoho subjektů od evropských institucí, vládních organizací, vzdělávacích a sociálních společností až po místní společenství a jednotlivce.

2.1 Sociální družstva ve Francii

Franci je první zemí v Evropě, kde byl v 80. letech 20. století použit pojem „sociální ekonomika“. Francouzský koncept sociální ekonomiky je založený na sociální solidaritě a spravedlnosti a postupně se rozšířil do ostatních evropských zemí, stal se základem evropského pojetí sociální ekonomiky a uplatňuje se do současnosti.

Družstva jsou velmi rozšířenou formou sociálních podniků. Největší podíl mají družstva v zemědělství, bankovníctví, výrobě a službách. V rámci finančního sektoru působí na trhu 3 velké družstevní banky – *Crédit agricole*, *Crédit mutuel* a *Banque populaire*. V družstvu je dobrovolné a otevřené členství, stejnou váhu hlasu má každý člen družstva, hlasování je většinové a členové přispívají k základnímu jmění družstva. V roce 2001 byl vydán zákon,

¹ SYROVÁTKOVÁ, J. *Sociální podnikání*, 1. vyd. Liberec: Technická univerzita v Liberci 2010. 117 s. ISBN 978—80-7372-683-6, str. 12

který upravuje podmínky pro vznik Družstevní společnosti kolektivního zájmu, která splňuje znaky sociálního družstva.

2.2 Sociální družstva v Itálii

V Evropě se kontext sociální ekonomiky objevuje počátkem devadesátých let minulého století v souvislosti s družstevním hnutím. Zemí, která přijala jako první legislativní normu zabývající se pojmem sociální ekonomika, byla Itálie. V roce 1991 přijal italský parlament zákon, který přikládal sociálním družstvům speciální statut. Evropská komise uznala sociální ekonomiku v roce 1989, kdy zpracovala její definici. V roce 2001 přijala statut evropských firem a v roce 2003 status evropských družstev. V roce 2004 bylo vydáno Sdělení o evropské podpoře kooperačních společností zaměřených na sociální ekonomiku a v roce 2007 vydala Evropská komise Memorandum k sociální ekonomice.

Družstva jsou velmi rozšířená rozšířenou formou podnikání. Dle italského Ministerstva práce je sociální družstvo jednou z osmi kategorií družstev. Status sociálního družstva byl přijat Zákonem o ustanovení sociálních družstev z roku 1991. Základním principem sociálního družstva je sledovat všeobecný zájem společenství, založený na podpoře lidské činnosti a na společenské integraci občanů do řízení zdravotně-sociálních a výchovných služeb a rozvoje různých činností. Název subjektu musí povinně obsahovat termín „sociální družstvo“. Na činnosti družstva se kromě členů družstva mohou podílet také dobrovolníci, tzv. dobrovolní společníci, kteří musí být vedeni v evidenci družstva. Znevýhodněné osoby musí představovat nejméně 30 % zaměstnanců družstva a na základě jejich subjektivního stavu musí být i členy družstva. Celkové odvody příspěvků na zdravotní a sociální zabezpečení týkající se znevýhodněných zaměstnanců se rovnají nule.

Zákon rozlišuje dvě kategorie sociálních družstev. Sociální družstva typu A poskytují zdravotní, sociální nebo vzdělávací služby. Fungují jako tržně orientované podniky s pracovníky a dobrovolníky, kteří jsou členy těchto družstev. Mnoho družstev má velmi živé vztahy s městy a obcemi. Sociální družstva typu B zajišťují integraci znevýhodněných lidí na trh práce. Minimálně 30 % zaměstnanců těchto družstev musí náležet do zdravotně či sociálně znevýhodněných skupin. Cílem je pomoci zaměstnancům osvojit si pracovní návyky a dovednosti tak, aby se mohli uplatnit a udržet na trhu práce.

2.3 Sociální družstva ve Velké Británii

Za instituce sociální ekonomiky se považují organizace, které nejsou součástí veřejného ani soukromého sektoru. Nejčastěji se používá definice skotského parlamentu: *„Organizace sociální ekonomiky jsou nezávislé na státu, mají především sociální cíle a jejich přebytky jsou investovány za účelem dosahování těchto cílů. Řada těchto organizací významně přispívá k zajišťování cílů veřejné politiky v oblastech, jako je bydlení, sociální péče, komunitní péče.“*²

Sociální podniky jsou různorodé, patří sem podniky místních komunit, sociální subjekty, vzájemně podpůrné organizace, jakou jsou družstva, ale i velké organizace operující na národní či mezinárodní úrovni. Jednotný právní model sociálního podniku neexistuje, mohou to být společnosti s ručením omezeným, průmyslové a pojišťovací společnosti, akciové společnosti, některé z nich nejsou zapsány v obchodním rejstříku a jiné jsou registrovány jako charitativní organizace.

² BECK, V. „Sociální podnikání v praxi“ (Studijní opora k modulu), Ostrava, 2010. 68 s., str. 56

Družstva jsou ve Velké Británii sdružením osob, které se spojily za účelem poskytování sdílené služby prostřednictvím demokraticky řízených podniků ve společném vlastnictví. Družstva jsou činná v mnoha oblastech, např. bytové oblasti, sociální péče atd.

3 EVROPSKÉ DRUŽSTEVNÍ SPOLEČNOSTI

V Zákoně č. 90/2012 Sb., o obchodních korporacích je uvedeno, že mezi družstva se také zahrnují Evropské družstevní společnosti. V České republice zatím není registrováno Českým statistickým úřadem žádná tato společnost na rozdíl od ostatních evropských společností, které byly dosud zakládány podle Obchodního zákoníku. K 31. 12. 2013 je evidováno 6 Evropských hospodářských zájmových sdružení a 1 039 Evropských společností. Z toho v Libereckém kraji 17.

ZÁVĚR

V ČR přibývá sociálních podniků, zaměřených především na vytváření pracovních míst pro znevýhodněné osoby. Jsou nazývané integračními sociálními podniky a jejich právní forma je různá. Tyto specifické podniky, které pomáhají státu se zaměstnáváním znevýhodněných osob, mají při jejich zaměstnávání zvýšené náklady a stále častěji volají po vytvoření legislativní úpravy, která by jim tyto vyšší náklady alespoň částečně kompenzovala.

Tematická síť pro sociální ekonomiku TESSEA zpracovala analýzu legislativy pro sociální podnikání v jiných zemích Evropské unie a vytvořila návrh na zpracování integračních sociálních podniků do zákona o zaměstnanosti a do jiných právních předpisů. Návrh pracuje se třemi variantami. Ideální variantou je samostatný zákon o sociálním podniku. Optimální krátkodobou variantou je zapracování „společensky prospěšného zaměstnavatele“ do zákona o zaměstnanosti jako forma cíleného programu v § 120. Minimalistickou variantou, kterou preferuje MPSV, je metodické opatření poskládané z existujících nástrojů aktivní politiky zaměstnanosti, které by bylo pilotně ověřeno ve 3 krajích.

Vznik nové právní formy sociální družstvo, které existuje od 1. 1. 2014 rozšířilo možnost právních forem sociálních podniků. Otázkou je, kolik nově zakládaných sociálních podniků tuto možnost využije, nebo zda již existující sociální podniky se budou na tuto novou právní formu transformovat.

Použitá literatura

1. SYROVÁTKOVÁ, J. *Sociální podnikání*. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2010, ISBN 978—80-7372-683-6
2. BECK, V. *Sociální podnikání v praxi*. (Studijní opora k modulu), Ostrava, 2010.
3. *Zákon č. 513/1991 Sb., Obchodní zákoník v platném znění*
4. *Zákon č. 90/2012 Sb., o obchodních korporacích v platném znění*
5. *Zákon č. 89/2012 Sb., Občanský zákoník v platném znění*

Kontaktní údaje

Jaroslava SYROVÁTKOVÁ, Ing., Ph.D.

Ekonomická fakulta

Technická univerzita v Liberci

Studentská 2

461 17 Liberec

Česká republika

E-mail: jaroslava.syrovatkova@tul.cz